

AHMET MİTHAT EFENDİ'NİN "FENNÎ BİR ROMAN YAHUT AMERİKA DOKTORLARI" VE "RİKALDA YAHUT AMERİKA'DA VAHŞET ÂLEMİ" ROMANLARININ EĞİTİM-MEDENİYET İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ*

THE EVALUATION OF NOVELS "FENNÎ BİR ROMAN YAHUT AMERİKA DOKTORLARI" AND "RİKALDA YAHUT AMERİKA'DA VAHŞET ÂLEMİ" BY AHMET MITHAT EFENDİ WITHIN THE CONCEPT OF EDUCATION AND CIVILIZATION

İpek YILDIZ**

Öz

Ahmet Mithat Efendi, Tanzimat dönemi edebiyatı içerisinde fikirleri ve eserleriyle öne çıkan bir isimdir. Ahmet Mithat medeniyetin, modernleşmenin odağına eğitimi yerleştirir. Onun medeniyet algısını maddi ve manevi varlıklarını bünyesinde barındıran bir toplumun yaşam şartlarını en iyi düzeye ulaştırmak için devamlı çalışılması gerektiği düşüncesi oluşturur. Çalışkanlık ve çabayla kendi medeniyetini yaşatacak neslin bu gücü temin edecek kaynağını da eğitim olarak görür. Bu görüşünü kaleme aldığı pek çok yazısında ve eserinde dile getirirken "*Fennî Bir Roman Yahut Amerika Doktorları*" ve "*Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Âlemi*" adlı romanlarında da işler. Yazarın bu fikirlerini sıklıkla dile getirmesi halkın her alanda eğitilmesi gerektiğine olan inancından kaynaklanır. Okuru bilgilendirme noktasında sanatçılara ve aydınlara çok büyük sorumluluklar düştüğünü belirten Ahmet Mithat fennin, bilimin anlaşılır bir dilde sunulması taraftarıdır. Bu nedenle romanlarında da bilgilendirici bir tutumla çeşitli konularda okurunu eğitir. "*Fennî Bir Roman Yahut Amerika Doktorları*" ve "*Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Âlemi*" adlı romanlarda eğitim izleği, bir toplumun medenileşmesi ve çağın gerisinde kalmadan diğer devletler yanında varlığını sürdürebilmesi için öncelikli olarak işlenir ve çeşitli yönleriyle ele alınır. Yazar bilimi, fenni ve sanayiye yalın bir dille okura aktarırken vahşi yaşam ve yeni/medeni yaşam kurgusuyla da eğitimin önemini okurun zihninde netleştirir. Bununla birlikte asıl vahşetin miskinlik; medeniliğin ise çalışkanlık olduğu fikrini aşlar. Romanlarda temelden başlayan ve aşamalı olarak devam eden eğitim sürecinin etkisi belirtilirken ayrıca uygulamalı eğitimin de önemi ortaya çıkarılır. Bu çalışmada, Ahmet Mithat Efendi'nin medeniyetin ve modernleşmenin temel gereği olarak gördüğü "eğitim" anlayışı "*Fennî Bir Roman Yahut Amerika Doktorları*" ve "*Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Âlemi*" romanları çerçevesinde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat Dönemi, Ahmet Mithat Efendi, Roman, Eğitim, Medeniyet.

Abstract

Ahmet Mithat Efendi is a name that stands out with his ideas and works in the literature of Tanzimat period. Ahmet Mithat places education in the focus of civilization. His perception of civilization is made up of the idea that a society which contains material and spiritual assets in itself should continuously work to maximize the living conditions. His perception of civilization is made up of the idea that a society which contains material and spiritual assets in itself should continuously work to maximize the living conditions. He also regards that with hard work and effort education is the source of power of the generation which will maintain its own civilisation. He also mentions his view in many of his articles and writings as well as his novels "*Roman Yahut Amerika Doktorları*" and "*Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Âlemi*". The writer often expresses these ideas is due to the belief that the public should be educated in all areas. Ahmet Mithat, who expresses that the artists and intellectuals have great responsibilities in informing the readers, is in favor of the idea that science should be presented clearly. Therefore, he trains his readers in various subjects with an informative attitude in his novels. The concept of education in novels called "*Fennî Bir Roman Yahut Amerika Doktorları*" ve "*Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Âlemi*" is primarily expressed and dealt with in various aspects for the civilization of a society and to maintain its presence within other states without falling behind the period. While the writer conveys the concepts such as science and industry with a clear language, he also makes the importance of education clear in the mind of the reader with a new/civilised life theory. Moreover, he instills that the real trouble is laziness; civilisation is hard-working. Not only the effect of education which starts basically and goes on gradually is expressed in novels, but the importance of practical education is also revealed. In this study, the concept of "Education", which Ahmet Mithat Efendi considers as the fundamental requirement of civilization and modernization, will be evaluated within the framework of novels "*Fennî Bir Roman Yahut Amerika Doktorları*" and "*Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Âlemi*".

Keywords: Tanzimat Period, Ahmet Mithat Efendi, Novels, Education, Civilization.

* Bu çalışma 27-30 Haziran 2018 tarihinde Azerbaycan/Bakü'de düzenlenen IV. Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş hâlidir.

**Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı.

Giriş

Eğitim, bireyin doğduğu andan itibaren ölümüne kadar geçen sürede beceri, tutum ve davranışlarını geliştiren bir süreçtir. Kant'a göre "nesiller boyu tatbikatla kusursuz hale gelebilecek bir sanat" (Kant, 2016, 38) olarak tanımlanan eğitim, insanın gerekli bilgi ve becerilerle donanmasını sağlarken sadece bireyi geliştirmekle kalmaz toplumun ilerlemesine de katkı sağlar. Hem bireysel hem de toplumsal açıdan daha iyi bir aşamaya erişmenin anahtarı olan eğitim, bir toplumun çağdaş uygarlık çizgisine ulaşmasındaki en temel gereksinimlerden birisini oluşturur. Eğitimle bilinçlenen insan bireysel farkındalığa ulaşmakla birlikte ait olduğu toplumun kültürel değerlerini de benimseyerek onları belleklerde canlı tutar. Kimliğine ve kültürüne ait kodları özümseyen eğitilmiş birey medeni bir yaşam kurma/yaşam şartlarını iyileştirme amacıyla çağın getirdiği yenilikleri, değişimleri kültürel kimliğini zedelemekten kaçınmayı hedefler. "Bir ülkenin, bir toplumun, maddî ve manevî varlıklarının, fikir, sanat çalışmalarlarıyla ilgili niteliklerinin tümü" (Türkçe Sözlük, 2011, 761) olan medeniyet, eğitimle bilinçlenen insanların uygulamalarıyla şekillenir. Bu nedenle eğitimle medeniyet arasında güçlü bir bağ bulunur. Bilim, fen, teknik ve kültürel gelişmelerin ışığında medeniyet yolunda ilerleyebilmek ancak eğitimin önemini kavrayan ve eğitim gören bireylerle mümkündür.

1. Tanzimat'la Yeşeren Fikirler

Tanzimat'ın ilanı ile birlikte Batılılaşmanın resmî devlet politikası hâline gelmesi Osmanlı'nın medeniyet anlayışını etkiler. Batı'nın diğer devletler karşısında ilim, fen ve teknolojik gelişmelerle çağın ilerisinde bir atılım yapması Batı medeniyetinin örnek alınması fikrini güçlendirir. Böylece Batılılaşma faaliyetleri pek çok sahada etkisini göstermeye başlar. Bu dönemde Batı, medeniyetin merkezi olarak algılanır. Bu nedenle Osmanlı Devleti Batı'daki gelişmelerin ve yeniliklerin takip edilerek örnek alınmasına yönelik girişimlerde bulunur. Batılılaşmanın ilk etkilerinin kültürel sahada hissedilmesiyle Osmanlı'nın sosyo-kültürel yapısındaki değişimler hız kazanır.

Batılılaşma fikri Osmanlı'daki eğitim anlayışına ve faaliyetlerine de farklı bir yön verir. Batı karşısında yenileşme politikalarının uygulanması gereğine olan inancın artmasıyla modern hayat şartlarına sahip olabilmenin eğitim ile sağlanacağı düşüncesi çeşitli faaliyetlerle uygulanmaya başlanır. Bu anlayışın yerleşmesi adına dönemin sanatçıları da medeniyetin, ilerlemenin eğitimle sağlanacağına olan inançla halkı bilinçlendirmek için girişimlerde bulunurlar. Böylece Tanzimat dönemindeki sosyo-kültürel dönüşümlerin edebî ortamda yankısını bulduğu söylenebilir. Dönemin yazarlarının seslenişinin arka planını "medeniyet" ve "eğitim" izlekleri oluşturur. Eğitimin önem kazanması, eğitimin modernleşmesi için atılımlar yapılması, insanların eğitime çalışılması Tanzimat yazarlarının dile getirdikleri ve bu noktada öncü rol üstlenerek destekledikleri başlıca konular arasındadır.

2. Ahmet Mithat'ın Eğitim ve Medeniyet Anlayışının Arka Planı

Ahmet Mithat Efendi, Tanzimat dönemi edebiyatı içerisinde fikirleri ve eserleriyle öne çıkan bir isimdir. Ahmet Mithat medeniyetin, modernleşmenin odağına eğitimi yerleştirir. Onun medeniyet algısını maddî ve manevî varlıklarını bünyesinde barındıran bir toplumun yaşam şartlarını en iyi düzeye ulaştırmak için devamlı çalışmak, üretmek fikri oluşturur. Orhan Okay'a göre, Ahmet Mithat Efendi'nin medeniyet mefhumu ile kastettiği şey umumiyetle terakki düşüncesidir (Okay, 2008, 29). Ahmet Mithat çalışkanlığı ve gayreti ilke edinerek medeniyetini yükseltme/yaşatma yolunda ileriye taşıyacak neslin bu gücü temin edecek kaynağını eğitim olarak gösterir. Bu görüşünü kaleme aldığı pek çok yazısında ve eserinde dile getirirken "Fennî Bir Roman Yahut Amerika Doktorları" ve "Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Âlemi" adlı romanlarında da işler. Yazarın bu fikirlerini sıklıkla dile getirmesi halkın her alanda eğitilmesi gerektiğine olan inancından kaynaklanır. Çünkü ona göre bir birey olarak topluma maddî ve manevî bir şekilde hizmet ederek gelişmesini sağlamak ancak yeni fikirlerle/uygulamalarla mümkündür. İnsanların da fikrî yönden gelişerek toplumu yönlendirebilmesi için eğitilmesi gerektiğini belirtirken düşünceleriyle toplumu etkilemeyen, değişime imkân sağlamayan bireylerin sadece bedenleriyle hizmet ettiğine, bu durumun da onları diğer canlılardan farklı kılmayacağına vurgu yapar.¹

¹ Ahmet Mithat Efendi "Terakkiyat-ı İlmiye ve Fikriye ve Kalemîye" başlıklı yazısında maarifin birey üzerindeki önemini şu şekilde açıklar: "Vakıa biz el-hâletü hazîhi maarifin bir millet-i muazzama için derece-i lüzumu, şahs-ı vahit için olan lüzumu derecesiyle beraber olduğunu ve bir şahıs maariften bi-behre kalırsa onun hayvanat-ı saireden farkı pek az olup mensup olduğu cemiyet-i medeniyeye aynıyla sair hayvanlar gibi yalnız bedenlen hizmet ederek fikriyle hizmet edemeyeceğini ve cemiyetin terakkiyat*ı maddiye ve maneviyesini ise hizmet-i bedebiye ve vücudiyeye münhasır olmayıp belki hidemat-ı fikriyeye mütevakıf olduğunu teslim eylemişsek..." (Ahmet Mithat, 2013b, 86).

Ahmet Mithat Efendi'nin medeniyet anlayışında toplumun millî ve kültürel değerlerini koruması ve yaşatması da son derece önemli bir noktadır. Batı'nın ilim ve teknik olarak gelişmişliğini kabul edip bu yenilikleri öğrenerek çağa uyum sağlamanın gerekli olduğunu savunan Ahmet Mithat din, ahlak, aile, fazilet, iyilik gibi kültürel ve manevi değerlere de sahip çıkılmasında son derece hassastır. "İnsanın biyolojik zorunlulukla şu ya da bu şekilde yaptığı eylemlerin üstüne yükselerek, kendi zihninde belirlediği bilinçli bir ruh istikametine göre eylemlerini üretmesi" (Özakpınar, 2009, 45) durumu olan medeniyet, millî ve manevi ruhun gelişmesine ve bir sonraki nesle özünü koruyacak şekilde aktarılmasına engel teşkil etmeyecek bir algıyla kabul edilmelidir. Bireyin yenileşen ve gelişen bir çağda bireysel ve toplumsal gücünün farkındalığına ulaşip bu potansiyeli üretme, yenileşme, ilerleme formülleriyle toplumsal ruhun yükselişine taşıması Ahmet Mithat'ın medeniyet telakkisinde yer almaktadır.

2.1. Ahmet Mithat'ın Eğitim ve Medeniyet Anlayışının Romanlarına Yansımaları

Ahmet Mithat Efendi "eğitim insanı aynı zamanda kültürle donatmalıdır." (Kant, 2016, 43) düşüncesiyle hareket ederek okurunu öncelikle kendi kültürüyle buluşturur. Bunu sağlarken aynı zamanda çeşitli coğrafyalardaki farklı kültürleri de tanıtmayı ihmal etmez. Yazarın buradaki ilk amacı, bireylerin kimliklerine dair kültürel değerler ve millî unsurlar hakkında bilinçlenmesini sağlayarak farklı kültürlerle karşılaştığında kimlik kaybı yaşamasını engellemektir. Diğer bir hedefi ise, bireylere bilgi sahibi olmadığı kültürlerin, hayatların kapısını aralayarak yeni yerleri tanıtmak; yaşanan yeniliklerden, gelişmelerden halkı haberdâr etmektir. Bu gayretini "Seyahat-i fikriyemiz payitahta münhasır kalmadı. Zaman oldu ki sevgili karilerimi vilayet-i şahanede de dolaştırdım. Hudud-ı mukaddese-i Osmaniyemizin haricine bile çıkarttım." (s. 621) sözleriyle açıklar. Yazarın romanlarındaki mekan çeşitliliği de okurlarına kendi dünyaları dışındaki hayatları tanıtmaya çabasını ispatlar niteliktedir.

Mezopotomya'dan Filistin çöllerine, Kafkaslar'dan Akdeniz'e kadar pek çok mekanın romanlarda işlenmesi ve tanıtılmasıyla okurunun düşünce dünyasını ve bilgi dağarcığını genişleten Ahmet Mithat Efendi "Cihan-ı atikin her tarafını gezdirdiğim hâlde cihan-ı cedit olan Amerika kıtasına doğru henüz layıkça bir sefer açmamış" (s. 622) olmasından yakınlıkla Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Âlemi romanını yazma nedenini açıklar. Amerikayı "yeni dünya" olarak tanımlayan yazar "Amerika kıtasında vahşet-i kadime ile medeniyet-i cedidenin pençe pençeye gelmiş oldukları bir hâli temaşa ettire[rek]" (s. 623) okuruna medeniyet anlayışını, vahşi yaşam-medeni hayat farkını, eski-yeni anlayışını bu kıyas yöntemiyle öğretmeyi tercih eder. Medeniyet, "Ahmed Midhat Efendi'de -belki de medeniyet kelimesinin kökü olan medinenin hatırlattığı- bir büyük şehir nizamı, elektrik, gramofon, telefon, matbaa vs. medeniyet aletleriyle, maarifin ıslahı gibi ilim ve teknik meseleleriyle ortaya çıkmaktadır" (Okay, 2008, 31). Yazarın bu meseleleri harmanlayarak okuruna sunduğu güzel bir roman örneği Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Âlemi'dir.

Ahmet Mithat Efendi Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Âlemi romanıyla Amerika'daki bir kabilenin yaşam şartları üzerinden ilkel hayattan çalışma ve eğitim sayesinde medeniyete geçişin öyküsünü işler. Romanın ön sözünde de böyle bir konuyu işlemenin okura fayda sağlayacağından duyduğu memnuniyeti dile getirir. Amerika'nın kuzeyindeki Missouri nehri kıyılarındaki mekan olduğu romanda "vahşet-âbad" olarak tabir edilen Aztek kabilesinin okurun tahmin edemeyeceği kadar ilkel bir yaşam sürdüğü belirtilir. Yazar bu hissiyatı pekiştirmek için romanın girişinde kabile halkının yaşadığı ormanın ve zorlu doğa koşullarının detaylı bir betimlemesini yapar. Bir gün parçalanmaya ve su almaya başlayan bir sandal nehrin kıyılarına vurur. O sandalın içerisinde geçirdiği bir gemi kazası sonucu hayatta kalmayı başaran Miss Johnsonser isimli genç bir kız vardır. Güzelliğiyle kabile halkını etkileyen Miss Johnsonser, onlar için medeniyetin kuruluşundaki inanç ruhunu oluşturan; vahşi yaşamdan medeniyete giden yoldaki kutsal öğreticidir. Azteklilerle genç kız arasındaki iletişimi ilk günler kabilenin yaşlı üyesi Moşamol sağlar. Kabiledenlerin lisanını anlamayan Miss Johnsonser, Moşamol'un bir savaşta esir düştüğü zamanlarda öğrendiği Fransızcası ile diyalog kurabilmektedir. Gün geçtikçe, zaman ilerledikçe birbirlerine daha çok alışan Miss Johnsonser ve Aztek halkı, genç kızdan yeni bilgiler, davranışlar öğrenirler. Miss Johnsonser da kabileye özgü âdetleri, ayinleri, ritüelleri, mağara yaşamlarını, kıyafetlerini, yeme-içme alışkanlıklarını gözlemler. Bunun üzerine kabile halkını bilgilendirmek, bilinçlendirmek ve onları ilkel hayattan kurtarmak için bilgilerini paylaşmaya başlayan genç kız maddi ihtiyaçlardan manevi doyuma ulaşacak bir genişlikte insanları ortak bir duyuşa erdirmeye çabalar. Bunun için ilk adımı Azteklilerin fiziksel ihtiyaçlarını karşılama alışkanlıklarını değiştirmekle atar. Sağlıksız ortamlarda kesilmiş ve kötü şartlarda pişirilmiş etlerle hazırlanan yemek düzenlerine karşılık ormanda bulunan çeşitli otları, sebze ve meyveleri tanıtır. Bir süre sonra halkı bu yiyeceklerin üretimini yapabileceklerine ikna eder ve yardımcı olur. Miss Johnsonser kabile

halkının hayatta kalması için gerekli fiziksel ihtiyaçlarının karşılanmasının ardından ruhsal doyumun sağlanması için kaygıya düşer. Medeniyetle tanışmaya başlayan kabile üyelerinin ruhsal ve düşünsel estetiği kazanmaları adına dans, müzik ve lisan eğitimi ile onları bilgilendirmeye/bilinçlendirmeye devam eder. Altı aylık bir zaman dilimi içerisinde Miss Johnsonser sayesinde kabile halkı ev-bahçe inşa eder, tarımla uğraşarak sebze meyve yetiştirir, hayvan ehlileştirmeyi öğrenir. Bütün bunlar iyi bir eğitim gören, aydın bir bakış açısına sahip olan Johnsonser'in katkılarıyla gerçekleşir. Her geçen gün Azteklilerin kendine olan bağlılığını gördükçe onlara farklı tecrübeler kazandırarak yeni bir yaşamın temellerini atan, eğiten Miss Johnsonser aslında bu halk üzerinde medeniyetin ruh temelini inşa eden inancın da kurucusudur. Çalışmayla, üretmeyle yaşam şartlarını iyileştiren Aztekliler kendilerindeki gücün farkındalığına vararak medeni bir yaşam kurma yolunda birlik ruhu oluştururlar. Daha iyiye ulaşma inançları çalışmanın, gayretin itici gücüdür.

Yazar romanda medeniyetçe yükselmenin yolunu bir durumun daha iyi bir hâle getirilmesi için teşvik edilmesi ve bu uğurda çalışılması olarak gösterir. (s. 85) Bu bağlamda değerlendirildiğinde Miss Johnsonser romanda eğitimden medeniyete giden sürecin öncüsü ve destekçisi olarak sunulur. Aztek kabilesinin medenileşme süreçlerinin mimarı olan genç kızla karşılaştıktan sonra değişen ve gelişen hayatlarının anlatımıyla geri kalmışlığın asıl nedeninin tembellik olduğuna vurgu yapılır. Çünkü "*vahşet denilen şey nev-i beşerin zihince ve vücutça betâet ve atâletinden ibaret bulunup medeniyet ise zihnen ve vücutten çalışkanlıktan ibarettir.*" (s. 98) Ahmet Mithat Efendi'ye göre bir halkın zihin ve beden mesaisi ne kadar fazla olursa o toplumun medeniyet mertebesi de o kadar yüksek olur. (s. 98) Fakat çalışkanlık adı altında zihni ve bedeni beyhude harcamaya da itirazı vardır. Bunu engellemek için de bireylerin nitelikli bir eğitim görmesi gerektiğini belirtir.

Ahmet Mithat, *Fennî Bir Roman Yahut Amerika Doktorları* romanının "Mukaddime Makamında Bir Söz" başlıklı girişinde ise ünlü romancı Jules Verne'nin romanlarını çeşitli ilimler üzerine temellendirmesinden etkilendiğini belirtmesi ve takdirini açıkça dile getirmesiyle eğitimin önemine dair olan fikrini destekleyici örnekler sunar. Yazar bu romanı Fransız muharrir Oscar Mişon'un "Aşk ve Galvanoplasti" isimli makalesinden etkilenecek şekilde kaleme aldığını ifade eder. Eserin konusunun etkileyici olduğu kadar "*kahkahalardan çatlamak derecesi*"nde (s. 551) bir seviyede eğlenceli yönüne de özellikle dikkat çeker. Ayrıca "*kari*"lerimize *fünûn dersi vereceğimiz zannolunmasın*" (s. 552) diyerek bir ikazda bulunur. Ahmet Mithat Efendi'nin romanın mukaddimesinde açıkladığı üzere edebiyatın fennî olmasından maksat yazarların meşhur, faydalı olan ilimlerle ilgili önemli noktaları romanlarında tasvir etmeleridir. İlim ve sanattan bahsedilmesi gerektiğinde de metinlerin bu konulara dair bilgisi olmayan kişilerin anlayabilecekleri şekilde sadeleştirilerek aktarılmasıdır.² Okuru bilgilendirme noktasında sanatçılara ve aydınlara çok büyük sorumluluklar düştüğünü belirten Ahmet Mithat fennin, bilimin anlaşılır bir dilde sunulmasını savunarak bu tutumunu romanlarına da yansıtır.

Yazar, "*mukaadime-i sâniye hükmünü almış bir bölüm*" (s. 13) dediği birinci kısımda Amerika'dan bahseder. Amerika'nın coğrafi bilgilerinin kitaplardan kolaylıkla öğrenilebileceğini belirtirken bu kitapların Türkçe olmamasının eleştirisini de yapmayı ihmal etmez. Nitekim bu çizgideki görüşlerini bir tarihçi titizliğiyle kaleme aldığı *Üss-i İnkılap* adlı eserinde de dile getirir. Bu eserde de belirtildiği gibi Ahmet Mithat'ın, Avrupa'ya benzer kütüphanelerin açılarak insanların rahat bir şekilde kitaba ve bilgiye ulaşmasıyla cehaletin, bilgisizliğin hızla uzaklaşacağına inancı tamdır. Medeniyetin geliştiği ülkelerle bir kıyaslama yapan yazar bizdeki yanlışlığın mevcut kitapların kütüphane raflarında ilim ve fen için rağbet görmeyip âdeta bir antika eser gibi saklanmaları/korunmaları olduğunu söyler. Hâlbuki ona göre "*mülk ve millet için her saadetin esasını terakkiyat-ı ilmiye ve fikriye*" (Ahmet Mithat, 2013b, 91) oluşturur.

Fennî Bir Roman Yahut Amerika Doktorları romanında yazar Amerika'nın Avrupa'dan daha gelişmiş olmasından özellikle bahsederek insanların inanamayacakları ve ilk defa duyacakları yenilikleri, gelişmeleri anlatır. Suni yumurta üretimi, Amerika'dan Avrupa'ya gemilerle yapılan canlı hayvan ithali, üç haftalık bir zaman içerisinde bir şehrin kurulması gibi dünyadaki yenilikleri/gelişmeleri mübalağalı bir söylemle okuruna duyurur. "*İşte Amerika'nın böyle her şeyde ifrattan tefrite ve tefritten ifrata atlar bir memleket olduğunu nazar-ı dikkat[lere]*" (s. 13) sunarak başlar.

² Ahmet Mithat Efendi bir eserin fennî dersi vermeden nasıl fennî olacağını şöyle açıklar: "*Biz edebiyat-ı fenniyye demek hesabı, hendeseyi nazmen tedris etmektir zannında bulunanlardan değiliz. Esnâ-yı hikâyede fennî veya sanayiye taalluku olmayan zevâtın ve hatta kadınların bile anlayabilecekleri derecelerde sadeleştirerek izah eyleyeceğiz*" (Ahmet Mithat, 2002, 552).

Roman karakterlerinden Doktor Gribling Amerika'nın Farrest isimli eyaletinde bir doktordur. Romanda doktorluğun Amerika'da diğer bilim dallarındaki gibi ilerlemiş olduğu ve bu alanda önemli bilim adamlarının çoğaldığı belirtilirken bizdeki doktorluk anlayışının ve mesleğin icra edilmesindeki yanlışlıklar ironik bir üslupta ifade edilir. Amerika'da doktorluk mesleğinin- bu mesleği icra edenlere "pratisyen", tıp bilimini ilerletmek için bilimsel çalışmalarla katkı sağlayanlara ise "proficient" denilerek-iki koldan ilerlediği anlatılır.

Doktor Gribling nitelikli bir tıp tahsilinden sonra bu bilgisini kimya ve fizik alanlarındaki eğitimiyle de destekler. Mesleğine yeni çalışmalarla katkı sağladığı için "proficient" grubuna dâhil edilen bir doktordur. Doktor Gribling'in en önemli özelliği Galvanoplasti sanatıyla ilgilenmesi ve buna yenilikler getirmesidir. Galvanoplasti, ses kaydeden fonograf makinesi gibi Amerika'ya ait icatlardan bahseden yazar bu büyük yeniliklerin mucitleri için "Yahu şu adamlar acaba dev gibi bir şey midir? Yok! Vakıa eserleri ile isbat eyledikleri kudret her ne kadar beşeriyetin fevkinde gibi görünürse de bu adamlar hiç de beşeriyetin fevkinde değildir. Sizin gibi, bizim gibi âdeta adamlardır." (s. 19) demektedir. Böylece yazar büyük mucitlerin kendileri gibi sıradan insanlar olduklarını vurgulayarak okurlarında da bu icatları yapabilecek kabiliyetin bulunduğu mesajını verir. Ahmet Mithat çağa ayak uyduracak yeniliklerin ortaya çıkmasında kendi halkından umutludur. Batı medeniyetine kapı açılan dönemin şartları düşünüldüğünde o zaman için acemilikleri "Biz yeniyiz! Yeni" (s. 15) söylemiyle kabullenirken bahsedilen seviyeye ulaşmak için zaman gerektiğini önemle belirterek bu konudaki inancını şu şekilde dile getirir "Elbette biz de dahi bir zaman gelirken fünûnun sanâyiye tatbiki ve sanâyiin fünûndan istimdadi maddeleri düşünülerek ikisi arasındaki münasebet araştırılmak lüzumu hiss olunur." (s. 15)

Ahmet Mithat Efendi, romanında medeniyete katkı sağlayan icatların, çalışmaların eğitilmiş, bilgili bireyler sayesinde olabileceğini Doktor Gribling ile örnekendirir. Galvanoplastinin öncüsü olan Doktor Gribling aracılığıyla merak duygusunun bireyin yeni çalışmalara yönelmesinde önemli bir itki olduğu, başarının temelinde ise boş zaman geçirmeden çalışmanın gerekli olduğu belirtilir. Romanda yer alan "... bir iş yapmak azminde bulunan adam, söylemekten ziyade düşünmez mi? İş denilen şey gevezellikle yapılmaz. Düşünmekle yapılır." (s. 20) ifadeleriyle okura bir farkındalık kazandırılmaya çalışıldığı görülür.

Romanın bir diğer kahramanı ve Doktor Gribling'in komşusu olan Doktor Bovlay da hasta muayene ederek mesleğini icra etmek yerine "mensup olduğu fennin terakkisine hizmet eder bir sâhib-i ihtisâs" (s. 30) tır. Laboratuarda vakit geçirme konusunda hevesli olan Doktor Bovlay deneylerini ve deney boyunca gözlemlediklerini kitaplaştırarak bilime hizmet eden bir karakterdir. Hayatını fennî konulara adayan kahramanın faydalı ve farklı çalışmalar yaparak ilim âlemine yeni bilgiler kazandırmaktan başka bir amacı yoktur. Bu nedenle romanda da "muallim-i a'zam" olarak tanıtılan Doktor Bovlay, Ahmet Mithat Efendi'nin eğitimle geleceği aydınlatacak, bulunduğu toplumun seviyesini yükseltecek kahramanlarından birisidir.

Fennî Bir Roman Yahut Amerika Doktorları romanının kahramanlarından Doktor Gribling ve Doktor Bovlay, yazarın "biz, yeniyiz" dediği yolda çalışkanlığı ile öncü olan eğitilmiş kişilerin temsilcileridir. Okura müreffeh bir toplumun inşasında taşıması gereken bilinç bu kahramanlar aracılığıyla iletilir.

Sonuç

Ahmet Mithat Efendi, fikirleri ve eserleri ile dönemi için önemli bir yazar olmanın yanında icraatlarıyla da geleceğe yön veren bir aydındır. Ahmet Mithat her şeyden önce yazılarında "maarif" olarak bahsettiği eğitim ve öğretimi bir toplumun ayakta kalabilmesi ve gelişebilmesi için temel öncelikler arasında değerlendirir. Ona göre maarifin/eğitimin gelişmediği bir yerde medeniyetten bahsedilemez. Bu nedenle çağa ayak uydurabilmek ancak nitelikli bir eğitim anlayışı ve uygulamalarıyla mümkündür. "Bende bir emel doğmuştu ki o da bizim memlekette eğitim ve öğretim yöntemlerini ıslah etmekte" (Ahmet Mithat, 2013a, 282) sözleriyle sürgün hatıralarını yazdığı Menfa adlı kitabında da belirttiği gibi maarifin gelişmesi ve yaygınlaşması için sarf edeceği gayreti her fırsatta dile getirmeyi kendine görev edinmiştir.

Ahmet Mithat'ın medeniyet anlayışı eğitimle temellenen, ilim ve fenle ilerleyen aynı zamanda millî hassasiyet, ahlâk, fazilet, dürüstlük gibi manevi değerlerle şekillenen bir yükseliştir. Bu yükselişte bir aydına/sanatçıya düşen görevi en iyi şekilde yerine getirmeye çalışır. Bu amacını kaleme aldığı edebî eserlerinde de güder. "Fennî Bir Roman Yahut Amerika Doktorları" ve "Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Âlemi" adlı romanlarında da değinildiği gibi eğitimle aydınlanmış bireyler aracılığıyla bir toplumun gelişmişlik çizgisine ulaşmasındaki ve ilerlemesindeki hız oldukça önemlidir. Medeniyetin en üst seviyeye taşınması

için eğitimin ışığında ilerleyen bireylerin toplumda inanç ruhunu oluşturan bir öneme sahip olduğu da hissettirilir. Bu kolektif ruh etrafında birlik oluşturan bireylerin ilim ve fen ışığında ait olduğu toplumu aydınlığa çıkarması kaçınılmazdır. Ahmet Mithat Efendi çalışkanlığın bu konudaki önemini “*Fennî Bir Roman Yahut Amerika Doktorları*” ve “*Rikalda Yahut Amerika’da Vahşet Âlemi*” romanlarında tekrar hatırlatarak eğitim-medeniyet ilişkisinde çalışmanın kilit nokta olduğunu okuruna aşılabilir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Mithat Efendi (2002). *Fennî Bir Roman Yahut Amerika Doktorları*. (Haz.: Nuri Sağlam-M.Fatih Andı), Ankara: TDK Yayınları.
- _____ (2003). *Rikalda Yahut Amerika’da Vahşet Âlemi*. (Haz.: Erol Ülgen-M. Fatih Andı-Kâzım Yetiş), Ankara:TDK Yayınları.
- _____ (2006). *Edebiyat Yazıları-1*. (Haz.: H. Harika Durgun,-Fazıl Gökçek), İstanbul: Dergah Yayınları.
- _____ (2013a). *Menfa- Sürgün Hatıraları-*. (Haz.: Handan İnci), İstanbul: Kapı Yayınları.
- _____ (2013b). *Üss-i İnkılap*. (Haz.: İdris Nebi Uysal), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kant, Immanuel (2016). *Eğitim Üzerine Ruhun Eğitimi-Ahlaki Eğitim-Pratik Eğitim*. İstanbul: Say Yayınları.
- Okay, Orhan (2008). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Özarpınar, Yılmaz (2009). *Bir Medeniyet Teorisi -Kültür ve Medeniyete Yeni Bir Bakış-*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Turhan, Mümtaz (2016). *Kültür Değişimleri-Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik-*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- Türkçe Sözlük* (2011). Medeniyet. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. s. 761.